

Plodnosť žien rómskej národnosti na Slovensku podľa výsledkov sčítania obyvateľov 2021

Fertility of women of Roma nationality in Slovakia according to the results of the Population and Housing Census 2021

Branislav Šprocha

Centrum spoločenských a psychologických vied Slovenskej akadémie vied, Šancová 56, 811 05 Bratislava, Slovenská republika

Center for Social and Psychological Studies of the Slovak Academy of Sciences, Šancová 56, 811 05 Bratislava, Slovak Republic

branislav.sprocha@gmail.com

Abstrakt: Hlavným cieľom príspevku je analýza generačnej a kohortnej plodnosti žien na Slovensku deklarujúcich v sčítaní obyvateľov domov a bytov 2021 rómsku národnosť. Získané výsledky porovnávame so skupinou žien inej ako rómskej národnosti. Potvrďuje sa medzigeneračné pretrvávajúce vyššie konečnej plodnosti u žien rómskej národnosti. Identifikovaný pokles realizovanej plodnosti navyše bol v najmladších generáciách prerušený. To bolo podmienené vyššou pravdepodobnosťou narodenia detí tretích a vyšších poradií. Celkovo vyššia plodnosť žien rómskej národnosti sa formuje už v mladšom veku. Podmieňuje to nielen výrazne skorší začiatok reprodukčných dráh, ale aj častejšie rodenie detí druhých a vyšších poradií v prvej polovici reprodukčného obdobia.

Abstract: The main goal of the paper is the analysis of the cohort fertility of women in Slovakia declaring Roma nationality in the Population and Housing Census 2021. We compare the obtained results with a group of women of non-Roma nationality. The inter-cohort persistence of higher cohort fertility among Roma women is confirmed. Moreover, the identified decline in realized fertility was interrupted in the youngest cohorts. This was conditioned by a higher probability of the birth of children of the third and higher orders. The higher fertility of Roma women takes shape already at a younger age. This conditions not only a significantly earlier start of reproductive paths, but also more frequent births of second and higher order children in the first half of the reproductive period.

Kľúčové slová: konečná plodnosť, paritná štruktúra, rómske ženy, sčítanie obyvateľov a domov 2021, Slovensko.

Key words: cohort fertility, parity structure, Roma women, Population and Household Census 2021, Slovakia.

1 Úvod

Viacere špecializované analýzy poukazujú na pretrvávajúce výrazné diferencie rómskeho obyvateľstva v oblasti demografickej reprodukcie na Slovensku, ako aj v iných krajinách Európy (napr. Kalibová, 2000; Nestorová Dická, 2021; Szabó et al., 2021; Šprocha a Bleha, 2018, 2021). Asi najčastejšie je však pritom pozornosť venovaná otázkam plodnosti. V prípade rómskej populácie na Slovensku je dlhodobo reflektovaná jej výrazne vyššia úroveň v porovnaní s celou populáciou,

oveľa skorší začiatok reprodukčných dráh rómskych žien, ako aj signifikantne vyšší podiel detí narodených mimo manželský zväzok (pozri napr. Šprocha, 2014; Vaňo, 2001; Vaňo a Haviarová, 2002; Vaňo a Mészáros 2004).

Kľúčovým problémom v oblasti výskumu demografického správania Rómov na Slovensku je dátová základňa a spôsob vymedzenia samotnej rómskej populácie. Časť prác využíva etnický prístup, keď príslušnosť k rómskemu etniku je pripisovaná treťou osobou, resp. okolím. Na tomto základe sú napríklad založené štúdie využívajúce výsledky troch existujúcich Atlasov rómskych komunít. Zrejmom nevýhodou je však ich lokálne zamerania najčastejšie na vybrané rómske komunity prípadne obce s najvyšším zastúpením osôb žijúcich v rómskych osadách.

Druhý prístup operuje s národnostným vymedzením, teda pracuje s údajmi o osobách, ktoré sa hlásia k rómskej národnosti. V tomto smere ide predovšetkým o informácie pochádzajúce z výsledkov sčítaní obyvateľov, domov a bytov. Nevýhodou však je, že v sčítaniach sa na Slovensku hlási k rómskej národnosti len určitá časť (asi štvrtina) z celkovej predpokladanej rómskej populácie. Nesporným plusom však je, že aj napriek tomu ide o početne najväčšiu populačnú skupinu, ktorej v sčítaní zisťované znaky je možné podrobne analyzovať. Navyše je potrebné si uvedomiť, že sčítanie je vyčerpávacím zisťovaním, teda poskytuje údaje o všetkých osobách, ktoré sa na území Slovenska prihlásili k rómskej národnosti a to v rôznych kombinačných triedeniach a na rôznej administratívnej úrovni. Práve v spojitosti s procesom plodnosti navyše sčítanie obyvateľov poskytuje nenahraditeľný zdroj údajov. Konkrétne ide o otázku o počte živonarodených detí, ktorá v kombinácii s vekom (rokom narodenia) predstavuje základ kohortnej analýzy a v spojitosti s ďalšími populačnými znakmi aj diferencnej analýzy.

Cieľom predloženej štúdie je na základe údajov z posledného sčítania obyvateľov, domov a bytov z roku 2021 analyzovať proces plodnosti žien hlásiacich sa k rómskej národnosti a tieto porovnať s ostatnými ženami na Slovensku. Zameriame sa pritom nielen na priemerný počet detí, ale aj štruktúru žien podľa ich počtu (parity) a s tým spojenú úroveň pravdepodobností zväčšenia rodiny (pravdepodobnosť zvýšenia parity). Okrem toho sa tiež pokúsime poukázať na prípadné zmeny týchto aspektov naprieč generáciám s ukončenou reprodukciou. Nemenej dôležitou však bude tiež analýza realizovanej plodnosti žien v prvej polovici reprodukčného obdobia (do 30 rokov) so snahou identifikovať možný rozsah diferencií z hľadiska začiatku reprodukčných dráh.

2 Zdroj údajov a metodika práce

2.1 Zdroj vstupných údajov a ich úprava

Základom pre analýzu konečnej a kohortnej plodnosti¹⁴ sú údaje získané zo sčítania obyvateľov, domov a bytov 2021. Jeho rozhodujúcim okamihom bola polnoc z 31.12.2020 na 1.1.2021. Ide o dôležitý poznatok s ohľadom na konštrukciu generačných a kohortných (vekovo) indikátorov, keďže jednej vekovej skupine automaticky prislúchala jedinečná generačná skupina (ročník narodenia). Znamená to, že z veku v dokončených rokoch môžeme priamo konštruovať rok narodenia a opačne.

Pre potreby naplnenia cieľov pracujeme s údajmi o veku ženy v čase sčítania, počte živonarodených deťoch de facto od narodenia po rozhodujúci okamih cenzu a deklarovanej národnosti. Na tomto mieste je potrebné doplniť, že na rozdiel od predchádzajúcich sčítaní obyvateľov, cenzus 2021 umožnil osobám deklarovať aj tzv. ďalšiu národnosť. Znamenalo to, že ak osoba sa cítila byť späť aj s inou ako primárne uvedenou národnosťou, mohla tento jav slobodne v sčítaní uviesť prostredníctvom ďalšej národnosti. V zmysle vysvetliviek k sčítaniu dostupných na internete (<https://www.scitanie.sk/vysvetlivky>) sa pod pojmom národnosť vyjadrovala príslušnosť obyvateľa k národu alebo etnickej skupine bez ohľadu na štátne občianstvo, materinský jazyk či reč, ktorú obyvateľ prevažne používa alebo najlepšie ovláda. Rovnako bola definovaná aj spomínaná ďalšia národnosť. Tento údaj mala možnosť deklarovať každá osoba slobodne na základe vlastného presvedčenia (tzv. deklaratórny údaj). Vzhľadom na túto metodickú zmenu a po dôkladnej analýze údajov za národnosť a ďalšiu národnosť budeme v našej štúdii pod pojmom rómska národnosť vnímať takú skupinu osôb, ktorá v sčítaní deklarovala predmetnú národnosť alebo ju uviedla ako svoju ďalšiu národnosť. Skupina ostatných národností tak predstavuje ženy, ktoré v sčítaní nedeklarovali svoju príslušnosť k rómskej národnosti ani v jednej z možností.

Počet živonarodených detí sa v sčítaní obyvateľov 2021 zisťoval u všetkých žien (a po novom aj mužov) vo veku 15 a viac rokov. Prezентuje všetky deti, ktoré sa osobe narodili živé bez ohľadu na to, či v čase sčítania boli ešte na živote, bývali alebo udržiavali kontakt s osobou. Ide teda o biologické (nie adoptované, osvojené, v náhradnej starostlivosti a pod.) deti.

¹⁴ Pod pojmom konečná plodnosť rozumieme priemerný počet živonarodených detí, ktoré sa narodili jednej žene vo veku 50 a viac rokov, resp. vo veku, v ktorom môžeme predpokladať ukončenú reprodukciu. Kohortná plodnosť predstavuje priemerný počet živonarodených detí ženám vo veku s neukončenou reprodukciou. V našom prípade budeme pracovať s prvou polovicou reprodukčného obdobia žien (vek 15–29 rokov).

Vzhľadom na rádovo nižšiu početnosť osôb rómskej národnosti pracujeme s 5-ročnými vekovými a generačnými skupinami. Tým sa snažíme obmedziť vznik možných náhodných vývojových fluktuácií. V prípade konečnej plodnosti sa pritom obmedzujeme na vek 46–70 rokov, teda generácie žien narodených medzi rokom 1950 a 1974 (1950–1954, 1955–1959, 1960–1964, 1965–1969, 1970–1974).

Aj keď predmetná spodná hranica nekorešponduje s klasickou hornou hranicou reprodukčného obdobia (50 rokov), intenzita rodenia detí v tomto vekovom spektre je tak nízka, že získané údaje môžeme považovať za konečné. Hornú vekovú hranicu na 70 rokov sme stanovili z dôvodu najmä nízkej početnosti osôb vo vyššom veku, a to predovšetkým rómskej národnosti, ale aj z dôvodu možnej selekcie žien podľa počtu živonarodených detí. V spojitosti s údajmi pochádzajúcimi zo sčítania obyvateľov je potrebné si totižto uvedomiť, že tieto sú retrospektívne a prezentujú len tú časť populácie, ktorá v nej do rozhodujúceho okamihu sčítania zostala (teda neodstáhovala sa, nezomrela).

Rovnaký prístup 5-ročných skupín aplikujeme aj pri analýze kohortnej plodnosti vo veku do 30 rokov. Konkrétne teda pracujeme s vekovými skupinami 15–19, 20–24 a 25–29.

2.2 Metodika práce

V zmysle uvedeného potom konečná plodnosť vyjadruje priemerný počet živonarodených detí, ktoré sa narodili jednej žene staršej ako 45 rokov rómskej a inej ako rómskej národnosti do rozhodujúceho okamihu sčítania. Výpočet jej hodnoty sa opiera o vyjadrenie podielu žien podľa počtu živonarodených detí. Pre podiel bezdetných žien platí:

$$\text{ženy } {}_0pP_{g/k}^{r/i} = \frac{\text{ženy } P_{g/k}^{r/i}}{\text{ženy } P_{g/k}^{r/i}} \quad (1)$$

$\text{ženy } {}_0P_{g/k}^{n/i}$ je počet žien rómskej národnosti (r) alebo inej národnosti (i) v generácii (g) alebo vekovej kohorte (k), ktoré v sčítaní obyvateľov uviedli, že sú bezdetné, $\text{ženy } P_{g/k}^{n/i}$ je celkový počet žien rómskej národnosti (r) alebo inej národnosti (i) v generácii (g) alebo vekovej kohorte (k).

Analogicky potom vyjadríme podiel žien s n deťmi:

$$\text{ženy } {}_n pP_{g/k}^{r/i} = \frac{\text{ženy } P_{g/k}^{r/i}}{\text{ženy } P_{g/k}^{r/i}} \quad (2)$$

${}^{\text{ženy}}_n P_{g/k}^{n/i}$ je počet žien rómskej národnosti (r) alebo inej národnosti (i) v generácii (g) alebo vekovej kohorte (k), ktoré v sčítaní obyvateľov uviedli, že sa im narodilo n detí.

Pre výpočet konečnej resp. kohortnej plodnosti podľa biologického poradia živonarodeného dieťaťa následne platia vzťahy:

prvé poradie:

$${}^{\text{ženy}}_1 KP_{g/k}^{r/i} = 1 - {}^{\text{ženy}}_0 pP_{g/k}^{r/i} \quad (3)$$

druhé poradie:

$${}^{\text{ženy}}_2 KP_{g/k}^{r/i} = {}^{\text{ženy}}_1 KP_{g/k}^{r/i} - {}^{\text{ženy}}_1 pP_{g/k}^{r/i} \quad (4)$$

n-té poradie:

$${}^{\text{ženy}}_n KP_{g/k}^{r/i} = {}^{\text{ženy}}_{n-1} KP_{g/k}^{r/i} - {}^{\text{ženy}}_{n-1} pP_{g/k}^{r/i} \quad (5)$$

Celková hodnota konečnej alebo kohortnej plodnosti je potom vyjadrená ako súčet parciálnych konečných / kohortných plodností podľa parity:

$${}^{\text{ženy}}_{\text{spolu}} KP_{g/k}^{r/i} = \sum_{n=0}^{\omega} {}^{\text{ženy}}_n KP_{g/k}^{r/i} \quad (6)$$

Ako je zrejme zo samotného konceptu výpočtu, výsledná hodnota konečnej plodnosti je daná nastavením parity štruktúry žien a teda závisí od pravdepodobností s akými sa v danej generácii narodili deti jednotlivých parityných skupín. Práve prípadné zmeny v ich úrovniach stoja za nárastom, či medzigeneračným poklesom konečnej plodnosti (Frejka, 2008; Zeman et al., 2017).

Pravdepodobnosť zväčšenia rodiny (tiež zvýšenia parity, *parity progression ratio* PPR) môžeme definovať ako pravdepodobnosť s akou sa žene s n deťmi v príslušnej generácii narodilo ($n + 1$). dieťa.

Pre výpočet pravdepodobnosti narodenia prvého dieťaťa bezdetnej žene môžeme použiť nasledujúci vzťah:

$${}^{\text{ženy}}_{0 \rightarrow 1} PPR_g^{r/i} = {}^{\text{ženy}}_1 KP_g^{r/i} \quad (7)$$

Pre pravdepodobnosť narodenia druhého a ďalších detí ($n \geq 1$) je potom možné aplikovať:

$${}^{\text{ženy}}_{n \rightarrow n+1} PPR_g^{r/i} = \frac{{}^{\text{ženy}}_{n+1} KP_g^{r/i}}{{}^{\text{ženy}}_n KP_g^{r/i}} \quad (8)$$

a pre posledný otvorený parityný interval platí:

$${}^{\text{ženy}}_{(n-1) \rightarrow n+} PPR_g^{r/i} = \frac{{}^{\text{ženy}}_{n+} KP_g^{r/i}}{{}^{\text{ženy}}_{(n-1)+} KP_g^{r/i}} \quad (9)$$

Štruktúra žien podľa počtu živonarodených detí v kombinácii s vekom predstavuje dôležitý zdroj informácií umožňujúci analyzovať podiel bezdetných osôb od najmladšieho veku a tým aj samotný začiatok reprodukčného procesu. Okrem toho je možné vďaka identifikovanej bezdetnosti podľa veku určiť aj priemerný počet rokov, ktoré v analyzovanej populácii osoba prežila bez biologickej skúsenosti s materstvom. Na tento účel sa využíva najčastejšie indikátor SMAFB (*singulate mean age at first birth*) navrhnutý autormi Bongaarts a Blanc (2015). Jeho hodnota v podstate supluje priemerný vek žien pri narodení prvého dieťaťa.

Základom pre jeho výpočet je pre naše účely podiel bezdetných žien rómskej a inej národnosti získaný zo vzťahu (1). Z neho následne odvodíme počet osoborokov, ktoré tieto ženy prežili v bezdetnom stave vo veku (k) rokov:

$${}^{\text{ženy}}{}_0P Y_k^{r/i} = n_k \cdot {}^{\text{ženy}}{}_0p P_k^{r/i}, \quad (10)$$

v čom n_k predstavuje šírku vekového intervalu, čo v našom prípade je $n_k = 5$.

Celkový počet osoborokov prežitých bez prítomnosti biologického materstva do konca reprodukčného veku ($k_{max} = 49$) potom vyjadríme ako:

$${}^{\text{ženy}}{}_0P Y_{0 \rightarrow 49}^{r/i} = \sum_{k_{min}=0}^{k_{max}=49} {}^{\text{ženy}}{}_0P Y_k^{r/i} \quad (11)$$

Podiel žien rómskej a inej národnosti, ktoré sa aspoň raz stali matkou do konca reprodukčného obdobia (50 rokov) aproximujeme z 5-ročných vekových skupín nasledujúcim spôsobom:

$${}^{\text{ženy}}{}_0p P_{50}^{r/i} = 1 - \frac{{}^{\text{ženy}}{}_0P_{45-49}^{r/i} + {}^{\text{ženy}}{}_0P_{50-54}^{r/i}}{2} \quad (12)$$

Z tohto vzťahu následne viem určiť aj počet osoborokov, ktoré ženy rómskej a inej národnosti prežili bez akejkoľvek skúsenosti s biologickým materstvom pri dovŕšení 50. roku života:

$${}^{\text{ženy}}{}_0P Y_{50}^{r/i} = 50 \cdot {}^{\text{ženy}}{}_0p P_{50}^{r/i} \quad (13)$$

Vzájomným prepojením jednotlivých vyššie uvedených vzťahov následne získavame vzorec pre výpočet indikátora SMAFB:

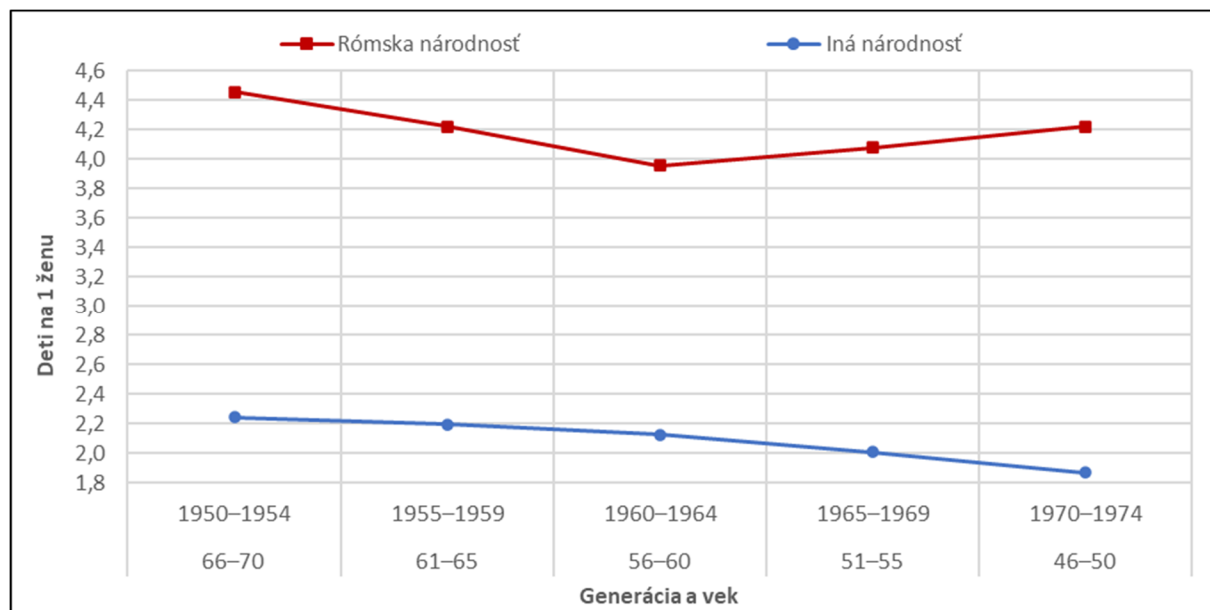
$$SMAFB^{r/i} = \frac{\sum_0^{49} n_k \cdot {}^{\text{ženy}}{}_0p P_k^{r/i} - 50 \cdot {}^{\text{ženy}}{}_0p P_{50}^{r/i}}{1 - 50 \cdot {}^{\text{ženy}}{}_0p P_{50}^{r/i}} \quad (14)$$

3 Výsledky analýzy

3.1 Konečná plodnosť

Hodnoty konečnej plodnosti získané z výsledkov sčítania obyvateľov, domov a bytov 2021 jednoznačne potvrdzujú medzigeneračné pretrvávanie výrazne vyššieho priemerného počtu živonarodených detí pripadajúcich na jednu ženu hlásiacu sa k rómskej národnosti na Slovensku. V porovnaní s osobami inej ako rómskej národnosti majú Rómky v podstate dlhodobo v priemere o dve deti viac. Tento rozdiel sa medzigeneračne výraznejšie nezmenil, aj keď do generácií z prvej polovice 60. rokov dochádzalo k určitému zmenšovaniu. Išlo predovšetkým o výsledok poklesu realizovanej plodnosti rómskych žien z viac ako 4,4 dieťaťa na menej ako 4 deti na ženu. Ďalší vývoj sa podľa výsledkov sčítania 2021 nesie v znamení mierneho zvyšovania konečnej plodnosti žien rómskej národnosti a v najmladších analyzovaných generáciách z prvej polovice 70. rokov už preto priemerný počet detí na jednu ženu prekračuje hodnotu 4,2 dieťaťa. Na druhej strane konečná plodnosť v populácii žien inej ako rómskej národnosti na Slovensku má medzigeneračne sa pokračujúci trend poklesu. Z pôvodných viac ako 2,2 dieťaťa na ženu už v generáciách 1970–1974 dosahuje menej ako 1,9 dieťaťa. Kým v tomto prípade je to jednoznačný dôsledok významných zmien v reprodukčnom správaní, ktoré na Slovensku identifikujeme od začiatku 90. rokov a jedným z jej hlavných znakov bol výrazný a dynamický pokles intenzity rodenia detí, v prípade žien rómskej národnosti je situácia komplikovanejšia. Z čiastkových analýz (napr. Šprocha, 2014; Vaňo a Mészáros 2004) vieme, že najmä v segregovaných rómskych komunitách sa stále udržiava pomerne vysoká plodnosť a k výraznejším poklesom tam v posledných desaťročiach nedochádza. Súčasne však analýzy predchádzajúcich sčítaní potvrdili (Šprocha a Ďurček, 2017), že medzi ženami rómskej národnosti došlo k určitému poklesu konečnej plodnosti, no v najmladších generáciách sa tento trend zastavil.

Identifikovaný rast vo vykonanej analýze tak môže skutočne vystihovať reálny vývojový trend v určitej časti rómskej populácie, resp. môže byť výsledkom určitej selekcie žien, ktoré sa hlásia k tejto národnostnej menšine. Ak by totižto deklarovali v mladších generáciách rómsku národnosť častejšie osoby zo segregovaných rómskych komunit s vyššou realizovanou plodnosťou, ako tomu bolo v starších generáciách, potom by sa to aj odrazilo aj na spomínanom vývojovom trende. Tento predpoklad však dokáže potvrdiť len podrobná geografická analýza osôb, ktoré sa k rómskej národnosti prihlásili.

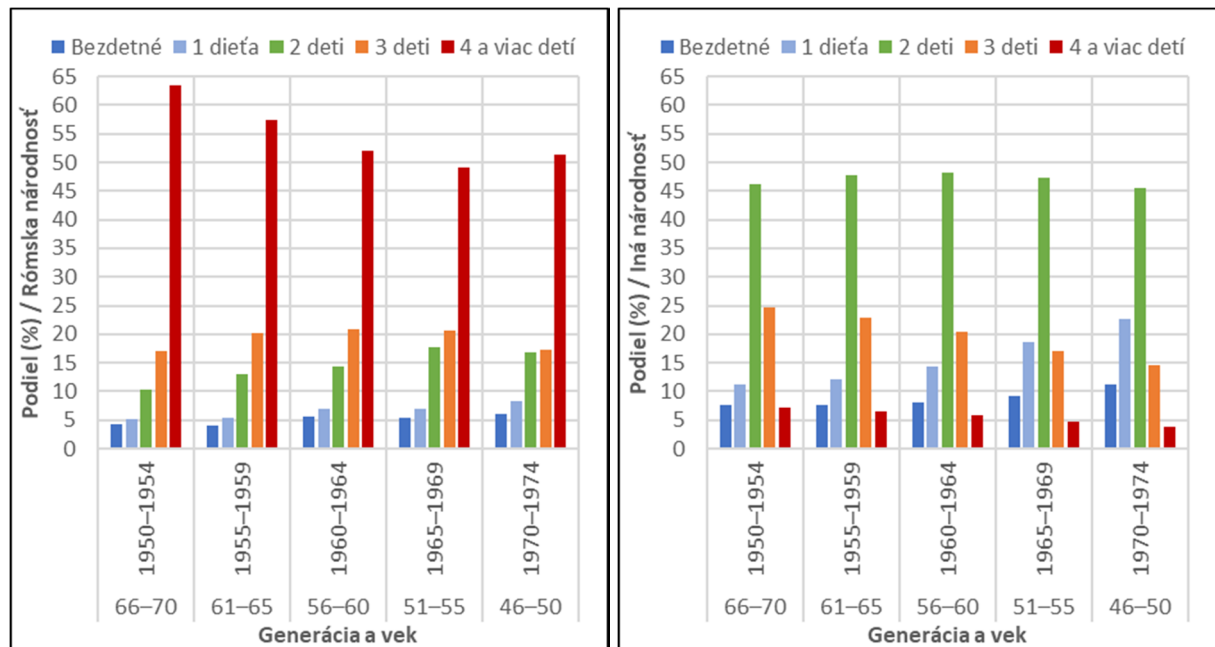
Graf 1 Konečná plodnosť žien rómskej a inej národnosti vo vybraných generáciách na Slovensku, SODB 2021 (Zdroj: vlastné spracovanie)

3.2 Štruktúra žien podľa počtu detí

Hlavným rozdielom v štruktúre žien podľa počtu narodených detí medzi osobami rómskej a inej národnosti spočíva v medzigeneračne výrazne vyššom zastúpení žien rómskej národnosti so 4 a viac deťmi. Aj napriek určitému poklesu má táto paritná skupina stále dominantné postavenie. V najstarších analyzovaných generáciách tvorili tieto ženy rómskej národnosti takmer dve tretiny. Smerom k mladším skupinám sa ich podiel znižoval až pod hranicu 50 %, no u žien narodených v prvej polovici 70. rokov došlo opäť k miernemu nárastu nad túto úroveň. To môže byť aj jedným z dôležitých faktorov spomínaného nárastu konečnej plodnosti v týchto generáciách. Medzi ženami inej národnosti dlhodobo dominuje dvojdetný model rodiny, ktorého najvyššie zastúpenie (48 %) nachádzame medzi osobami narodenými v prvej polovici 60. rokov. Smerom k mladším generáciám dochádza k určitému pozvoľnému poklesu k úrovni 45 %. Pre porovnanie ešte doplníme, že podiel žien inej národnosti so štyrmi a viac deťmi sa medzigeneračne znížil z niečo viac ako 7 % na menej ako 4 %. Rovnaký trend identifikujeme aj v prípade žien s tromi deťmi, a to z približne jednej štvrtiny na necelých 15 %.

Z uvedeného je tak zrejmé, že model viacdetnej rodiny medzi analyzovanými generáciami u inej ako rómskej národnosti nielenže bol na Slovensku signifikantne menej často rozšírený, ale z výsledkov sčítania obyvateľov 2021 tiež vyplýva aj jeho ďalšia redukcia. Celkom opačný trend identifikujeme u bezdetných a najmä žien s jedným dieťaťom. Podiel žien inej ako rómskej

národnosti bez skúseností s materstvom pritom medzigeneračne rástol len mierne a u žien z prvej polovice 70. rokov dosiahol len niečo viac ako 11 %. Dôležitejšou zmenou je zvyšovanie významu jednodetného modelu, a to až na takmer 23 %.

Graf 2 a 3 Štruktúra žien rómskej a inej národnosti vo vybraných generáciách na Slovensku podľa počtu živonarodených detí, SODB 2021 (Zdroj: vlastné spracovanie)

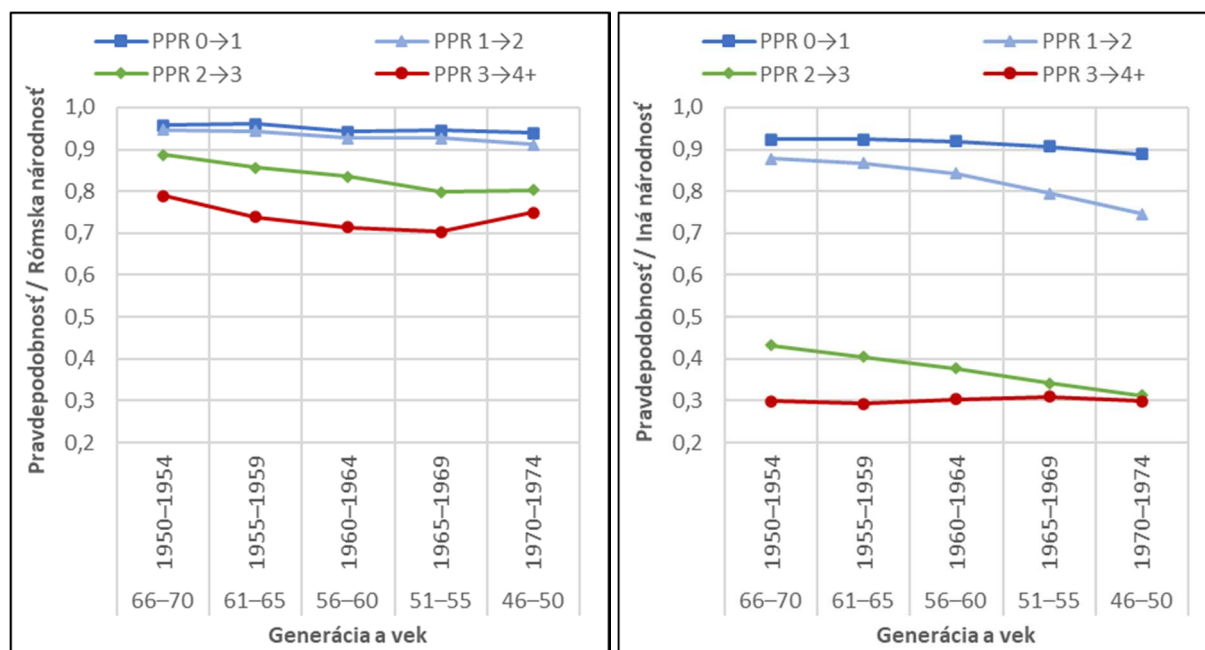
V porovnaní s najstaršími analyzovanými generáciami sa aj u žien rómskej národnosti mierne zvýšil podiel osôb s jedným či dvomi deťmi. Rovnako určitý nárast identifikujeme aj u bezdetnosti. Jej úroveň však zostáva hlboko pod 10% hranicou. Pod touto hranicou zostáva tiež podiel žien rómskej národnosti s jedným dieťaťom. Dvojdetný model rodiny v tejto národnostnej skupine tvorí u žien z druhej polovice 60. a prvej polovice 70. rokov približne 17–18 %. Významnejšie sa tiež medzigeneračne nezmenil ani podiel žien s tromi deťmi. Práve tieto minimálne zmeny v paritnej štruktúre a spomínané pretrvávajúce dominancie modelu rodiny so štyrmi a viac deťmi predstavujú kľúčový faktor pretrvávania výrazne nadpriemernej konečnej plodnosti u žien rómskej národnosti.

3.3 Pravdepodobnosť zväčšenia rodiny

Primárnym faktorom, ktorý stojí za výrazne vyššou plodnosťou žien rómskej národnosti podľa výsledkov SODB 2021 sú jednoznačne vyššie pravdepodobnosti týchto osôb, že sa im narodia deti tretieho a ďalšieho poradia. Kým v skupine žien s inou ako rómskou národnosťou pravdepodobnosť narodenia štvrtého a vyššieho poradia sa viac menej stabilne medzigeneračne pohybuje okolo hranice 0,3 a v prípade narodenia tretieho dieťaťa ženám s dvomi poklesla z viac

ako 0,4 na približne 0,3, u žien rómskej národnosti dosahujú obe viac ako dvojnásobné hodnoty. Aj v tomto prípade môžeme identifikovať najprv mierny pokles a to z približne 0,9 na 0,8 u tretích a 0,8 na 0,7 u štvrtých a ďalších detí, ktorý bol v najmladších analyzovaných generáciách zastavený, pričom došlo naopak k určitému oživeniu. Tým sa potvrdil nami vyslovený predpoklad vysvetľujúci určité zvýšenie konečnej plodnosti v dôsledku častejšieho rodenia tretích a ďalších detí.

Určité diferencie však môžeme identifikovať aj v úrovni pravdepodobnosti narodenia prvého dieťaťa bezdetným a druhého ženám s jedným dieťaťom. V oboch prípadoch ich hodnota medzi ženami rómskej národnosti stabilne prekračuje hranicu 0,9 a má len veľmi mierne klesajúci trend. V skupine žien inej ako rómskej národnosti však môžeme vidieť najmä v prípade druhých detí pomerne výrazný pokles. To je aj primárny faktor spomínaného znižovania hodnôt konečnej plodnosti medzi generáciami žien narodenými v druhej polovici 60. a prvej polovici 70. rokov.

Graf 4 a 5 Pravdepodobnosť zväčšenia rodiny žien rómskej a inej národnosti vo vybraných generáciách na Slovensku, SODB 2021 (Zdroj: vlastné spracovanie)

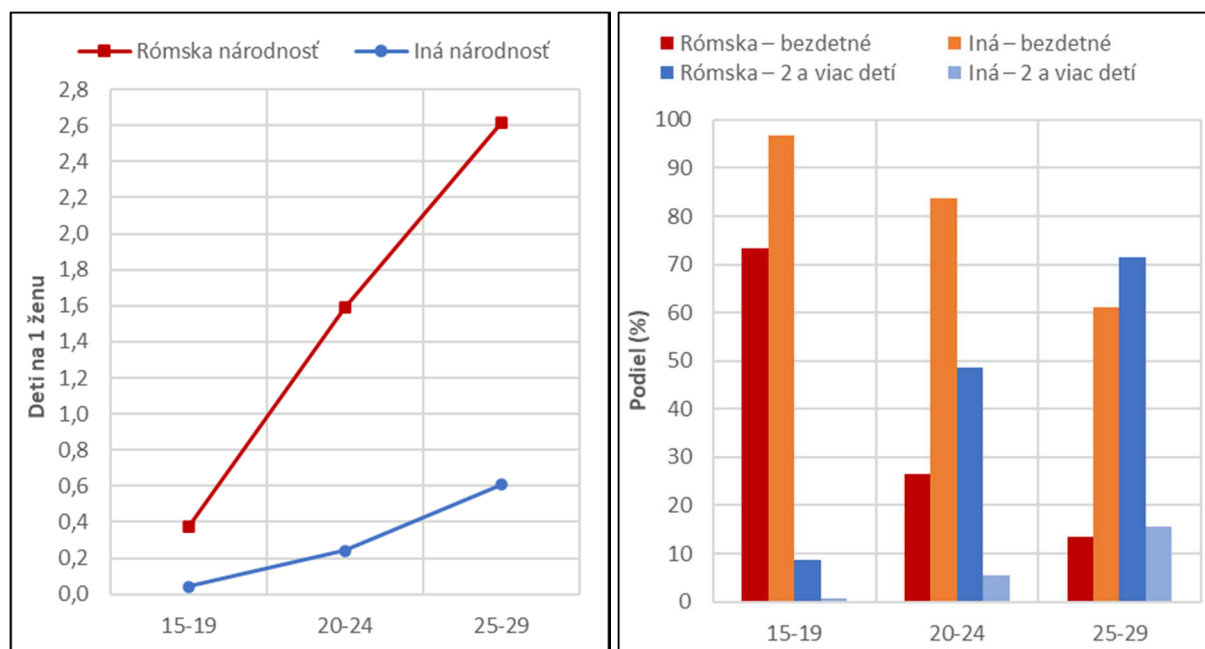
3.4 Plodnosť vo veku do 30 rokov

Diferencie v celkovej úrovni realizovanej plodnosti a štruktúre žien podľa parity medzi ženami rómskej a inej národnosti sa začínajú do značnej miery formovať v podstate už v najmladších vekových skupinách. Súvisí to predovšetkým so skorším začiatkom reprodukčných dráh žien rómskej národnosti. Potvrdzujú to napokon aj naše výsledky získané z údajov SODB 2021. Podľa nich hodnota SMAFB u žien rómskej národnosti dosahovala len necelých

21 rokov, kým u žien inej národnosti prekračuje hranicu 29 rokov. Znamená to, že v prvej menovanej skupine dochádza v priemere o 8,5 roka skôr k narodeniu prvého dieťaťa.

To sa následne odzrkadľuje aj na úrovni bezdetnosti v prvej polovici reprodukčného veku. Už v najmladšej vekovej skupine 15–19 rokov mala aspoň jedno dieťa viac ako štvrtina žien rómskej národnosti, kým u žien inej národnosti to boli len približne 3 %. Najväčšie rozdiely však nachádzame v nasledujúcom veku, keď aspoň jedno dieťa už mali takmer tri štvrtiny Rómiok, kým medzi ženami inej ako rómskej národnosti to stále bolo len niečo viac ako 16 % osôb. Vzhľadom na spomínané odlišné časovanie rodenia prvých detí sa tento rozdiel postupne s rastúcim vekom zmenšoval, no aj vo veku 25–29 stále predstavoval viac ako 47 p.b. Svoje prvé dieťa do veku 30 rokov porodilo pritom už približne 87 % všetkých žien hlásiacich sa k rómskej národnosti, no medzi ženami inej národnosti to stále ešte bolo len necelých 40 %.

Okrem materských štartov sa však medzi ženami rómskej národnosti v prvej polovici reprodukčného veku oveľa častejšie realizujú aj pôrody druhých a ďalších detí. Podiel žien s dvomi a viac deťmi totižto už vo veku 20–24 rokov dosahuje takmer polovicu z celej vekovej kohorty a vo veku 25–29 rokov je to dokonca už necelých 72 %. Pre porovnanie v skupine žien inej národnosti to podľa výsledkov SODB 2021 bolo len niečo viac ako 5 %, resp. 15 %.

Graf 6 a 7 Kohortná plodnosť a štruktúra žien podľa počtu detí rómskej a inej národnosti vo veku 15–29 rokov na Slovensku, SODB 2021 (Zdroj: vlastné spracovanie)

Výsledkom takto odlišne nastavených reprodukčných dráh od najmladších vekových skupín reprodukčného obdobia je potom následne formovanie diferencií v úrovni kohortnej plodnosti. Jej hodnoty u žien rómskej národnosti sú vo všetkých vekoch signifikantne vyššie, pričom tieto diferencie sa s vekom navyše prehlbujú. Kým vo veku 20–24 rokov majú ženy rómskej národnosti v priemere už takmer 1,6 dieťaťa, ženy inej národnosti len niečo viac ako 0,2 dieťaťa. Na konci prvej polovice reprodukčného obdobia sa už Rómkam narodilo v priemere niečo viac ako 2,6 dieťaťa, no medzi ženami inej ako rómskej národnosti je to približne o 2 deti menej.

4 Záver

Analýza výsledkov SODB 2021 potvrdzuje pretrvávajúce výrazne vyššie konečnej plodnosti žien rómskej národnosti. Smerom k mladším generáciám síce došlo k určitej redukcii priemerného počtu živonarodených detí, a to tesne pod úroveň 4 detí na ženu, no tento trend sa zastavil a u žien narodených v prvej polovici 70. rokov identifikujeme opäť mierny nárast konečnej plodnosti nad 4,2 dieťaťa. Ten súvisí s vyššou pravdepodobnosťou a teda častejším rodením detí tretieho a vyššieho poradia.

U žien inej ako rómskej národnosti dochádza naopak ku kontinuálnemu medzigeneračnému poklesu realizovanej plodnosti, pričom ženy z druhej polovice 60. rokov sú poslednými na Slovensku, ktoré mali viac ako 2 deti. U žien z prvej polovice 70. rokov konečná plodnosť už klesla pod 1,9 dieťaťa a ďalší vývoj nasvedčuje, že tento trend bude pokračovať. Hlavným faktorom je predovšetkým pokles pravdepodobností a tým aj zastúpenia žien s dvomi deťmi.

Výrazné diferencie v priemernom počte živonarodených detí medzi ženami rómskej a inej národnosti sa formuje už v prvej polovici reprodukčného veku. Jednou z dôležitých príčin je výrazne nižší počet rokov, ktoré v priemere prežijú rómske ženy ako bezdetné. Súčasne sa však potvrdzuje, že za výrazne vyššou realizovanou plodnosťou v mladšom veku nestojí len skorší začiatok reprodukčných dráh, ale aj častejšie rodenie druhých a ďalších detí pred dovŕšením 30. roku života.

5 Literatúra

- Bongaarts, J., Blanc, A.K. (2015). Estimating the current mean age of mothers at the birth of their first child from household surveys. *Population Health Metrics*, 13(25), 1-6.
- Kalibová, K. (2000). The demographic characteristics of Roma/Gypsies in selected countries in Central and Eastern Europe. In: *The demographic characteristics of national minorities in certain European states 2*. Council of Europe, s. 169-206.

- Nestorová Dická, J. (2021). Demographic changes in Slovak Roma communities in New Millenium. *Sustainability*, 13(7), 3735.
- Szabo, L. et al. (2021). Fertility of Roma minorities in Central and Eastern Europe. *Comparative Population Studies*, 46, 387-424.
- Šprocha, B. (2014). Reprodukcia rómskeho obyvateľstva na Slovensku a prognóza jeho populačného vývoja. Bratislava: Prognostický ústav SAV, 177 s.
- Šprocha, B. (2017). Rómska populácia na Slovensku a kohortná plodnosť rómskych žien podľa výsledkov sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011. *Demografie*, 59(2), 118-131.
- Šprocha, B., Bleha, B. (2018). Does socio-spatial segregation matter? 'Islands' of high Romany retility in Slovakia. *Tijdschrift Voor Economische en Sociale Geografie*, 109(2), s. 239-255.
- Šprocha, B., Bleha, B. (2021). Mortality, health status and self-perception of health in Slovak Roma communities. *Social Indicators Research*, 153(3), s. 1065-1086
- Šprocha, B., Ďurček, P. (2017). Rómovia na Slovensku v sčítaniach obyvateľov 1980–2011. Bratislava: INFOSTAT.
- Vaňo, B., (2001). Demografická charakteristika rómskej populácie v SR. Bratislava: INFOSTAT, 15 s.
- Vaňo, B., Haviarová, E. (2002). Demografické trendy rómskej populácie. In: Vašečka, M. (ed.) Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Bratislava: IVO, s. 475-502.
- Vaňo, B., Mészáros, J. (2004). Reprodukčné správanie obyvateľstva v obciach s nízkym životným štandardom. Bratislava: INFOSTAT, 32 s.

6 Potvrdenie projektovej podpory

Článok je čiastkovým výstupom projektu VEGA 2/0064/23 Časové a priestorové zmeny rodinných domácností na Slovensku a ich možné faktory.